

De Ooievaarders van de bollen- en oude rijnstreek in vroeger eeuwen.

In de jaren dertig van deze eeuw verdween het laatste broedpaar Ooievaarders uit onze omgeving. Ondanks het jaarlijks stijgende broedbestand tijdens dat decennium in Nederland bleek onze streek niet meer interessant als leefgebied voor de Ooievaarder.

Nog geen 25 jaar daarvoor, in 1909, waren er in de omgeving van Bloemendaal nog 12 nesten te vinden. Dat ook de bollen- en de oude rijnstreek ten zuiden van Bloemendaal vertrouwd is geweest met Ooievaarders blijkt uit de geografische namen als "ooievaardersnest" in Bennebroek en "ooievaardersland" in Noordwijk. Het laatstgenoemde land is te vinden direct ten noorden van het landgoed Offem. Op dit ooievaardersland was begin deze eeuw nog een paalnest aanwezig. Tot wanneer dit in gebruik is geweest is mij nog niet bekend geworden.

Een ander soort aanwijzing over de aanwezigheid van Ooievaarders in onze omgeving is te vinden in het fraaie gebouw van het Hoogheemraadschap van Rijnland in Leiden. Tegen het plafond van de grote vergaderzaal zijn oude schilderijen met daarop de algemene vogels van Rijnland afgebeeld. Op twee van de zes schilderijen staat de Ooievaarder, eenmaal gewoon vliegend en andermaal in gevecht met een soort kraai.

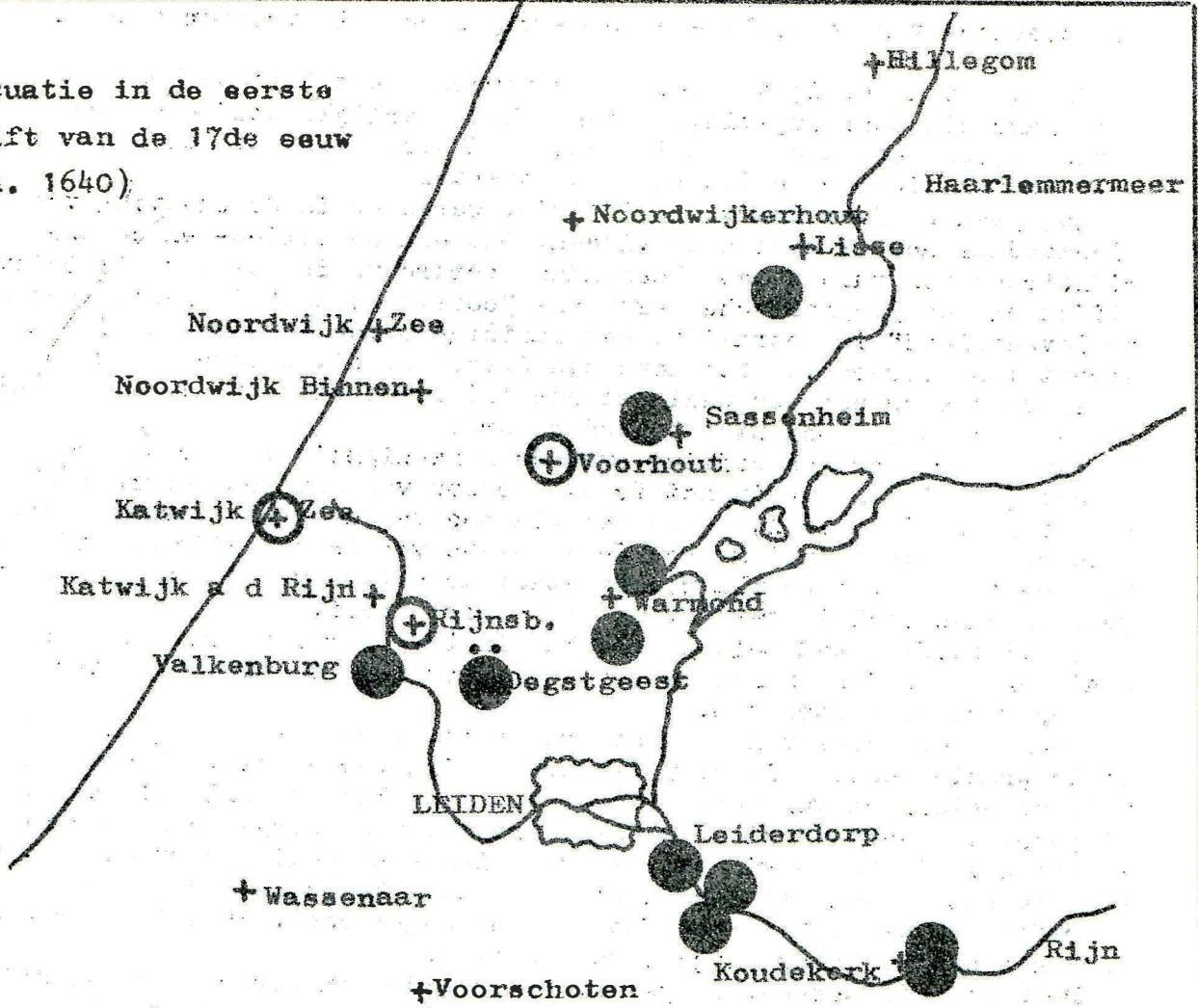
In diezelfde stad Leiden werd het in 1549 verboden om Ooievaarders te schieten en de jongen met netten te vangen vlak voordat zij naar hun winterkwartier vertrokken.

Toch is een deel van de vroegere nesten terug te vinden in de talrijke prentenboeken die over de streek zijn verschenen. Hierin staan vele afbeeldingen van kerken, abdijen, kastelen en buitenplaatsen. Op bijgevoegde kaartjes zijn de ooievaardersnesten op dergelijke gebouwen ingetekend uit het begin van de zeventiende en begin achttiende eeuw. Vermeld kan worden dat eind achttiende eeuw bewoonde nesten werden aangetroffen op de kerkjes van Voorhout en Oegstgeest. In beide perioden kwam het aantal gemakkelijk boven de tien.

De nesten in dorpen, op palen, boerderijen en boven in bomen zijn veel moeilijker te achterhalen omdat er bijna geen plaatmateriaal van is. Het is aannemelijk dat er ook nog een aantal van dit soort nesten bestonden, omdat het broedbiotoop hier toen tamelijk gunstig was. Mogelijk lag het totaal aantal bewoonde nesten per jaar gemiddeld boven de 20 in de zeventiende en achttiende eeuw. Deze schatting betreft de noord-west-hoek van Zuid-Holland boven de lijn Wassenaar - Voorschoten - Koudekerk. Het gunstige biotoop is vooral op het gevarieerde landschap gebaseerd. De afgelopen vijftig jaar waren de beste ooievaardersgebieden van Nederland het grote rivierengebied en de rand rondom het drechts plateau. Laatstgenoemde landstreek kent duidelijk overeenkomsten met het landschap van de bollenstreek. Beide streken kenmerk(t)en zich door een grote afwisseling tussen zandgronden en de lager gelegen weidegebieden, met een halfopen tot open karakter. In de bollenstreek stroomt dan ook nog de Oude Rijn dwars door dit landschap, omzoomd door vele graslanden. Een voorbeeld vormt de omgeving van het kasteel Dever bij Lisse. Het is gelegen op de rand van de strandwal (zand). Ten oosten ervan lagen tamelijk droge weilanden overgaand in steeds veniger en moerasiger hooi- en graslanden in de Roversbroek en Lisserbroek eindigend in de Haarlemmermeer. De verschillende soorten weilanden zorgden voor een gevarieerd voedselaanbod, ook in natte en droge perioden. Geen wonder dat op vrijwel iedere prent van Dever in de 17e en 18e eeuw een bewoond ooievaardersnest te vinden is.

Opvallend in dit geheel was het ooievaardersnest op het dak van de kerk in Katwijk aan Zee. Alleen al de wind was een geduchte tegenspeler van een dergelijk broedpaar. Bovendien was de directe omgeving, met name duinen en strand ongeschikt als fourageergebied. Hooguitgebruikten deze vogels het moerasgebied "Die Plas" tussen Katwijk en Noordwijk als voedselbron. Meer waarschijnlijk is het dat we hier met een soort "stads-

Situatie in de eerste helft van de 17de eeuw (ca. 1640)

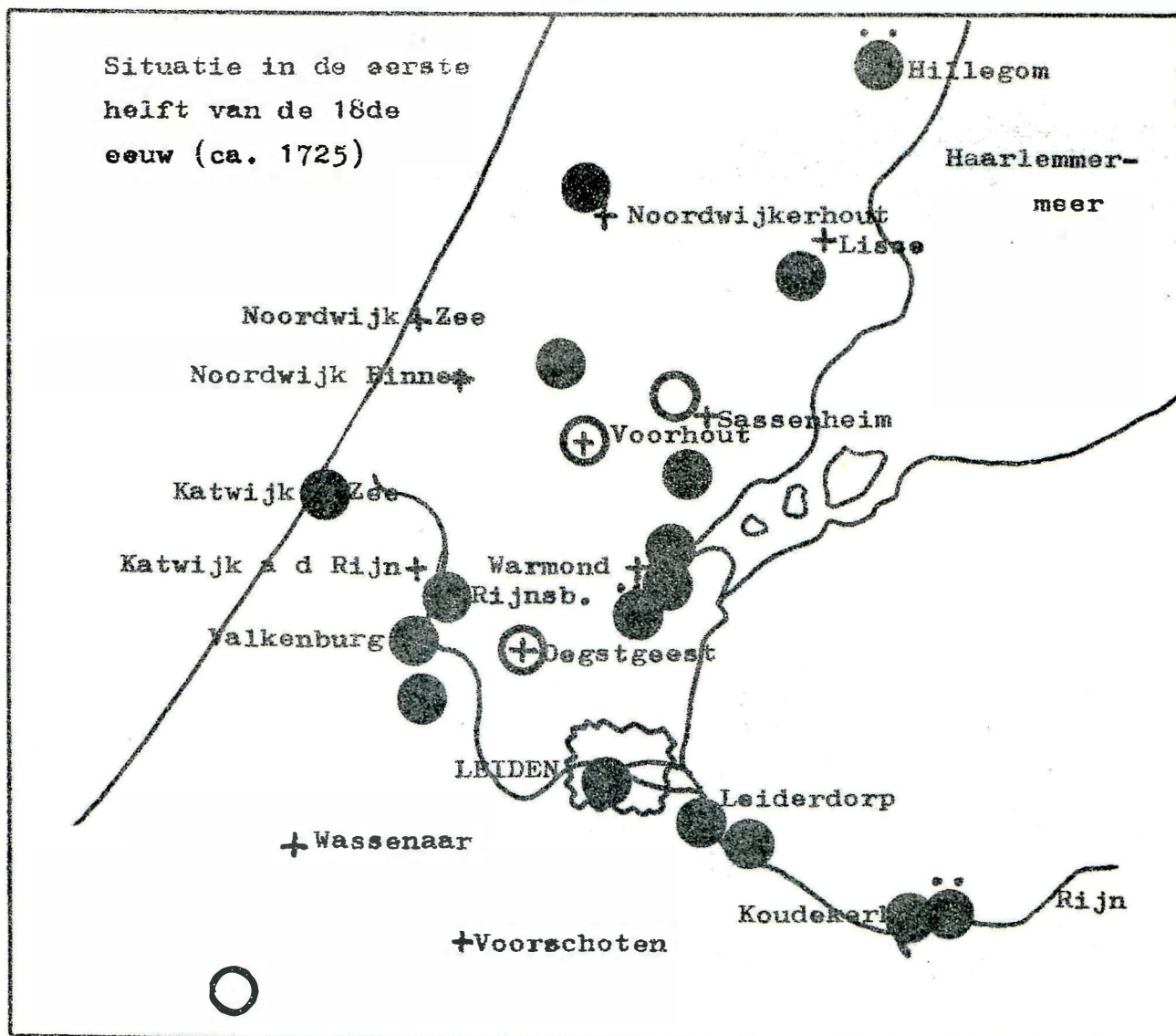
- + : Dorp met kerk, waarvan enkele ● met ooievaarsnest
- : Kerk, kasteel of buitenplaats met bewoond ooievaarsnest
- : Ooievaarsnest niet in genoemde periode maar wel in een andere periode geconstateerd.
- ⊙ : Wel een ooievaarsnest maar geen ooievaars geconstateerd

ooievaars" te maken hadden. Aangevoerde vis, visafval e.d. zouden dan een belangrijk deel van het voedsel uitgemaakt hebben.

In 1468 werd al melding gemaakt van 6 ooievaarsnesten rond de vismarkt in Den Haag. Deze dieren werden door de vissersvrouwen vaak nog bijgevoerd met visafval.

Het nest in Katwijk aan Zee staat zowel afgebeeld op een prent uit het begin van de achttiende eeuw als één uit 1775. Vele tientallen jaren en misschien wel langer is het een vertrouwd beeld geweest in het vissersdorp.

In de negentiende eeuw zijn er minder nesten te vinden op prenten van landhuizen en kerken e.d. Zo is rond 1855 op Dever nog wel een maar zonder Ooievaars getekend. Misschien is het toeval maar in die tijd werd de Haarlemmermeer drooggelegd. Dit zal zeker een verandering van de waterhuishouding in de omsloten Lisserbroek en ook in de

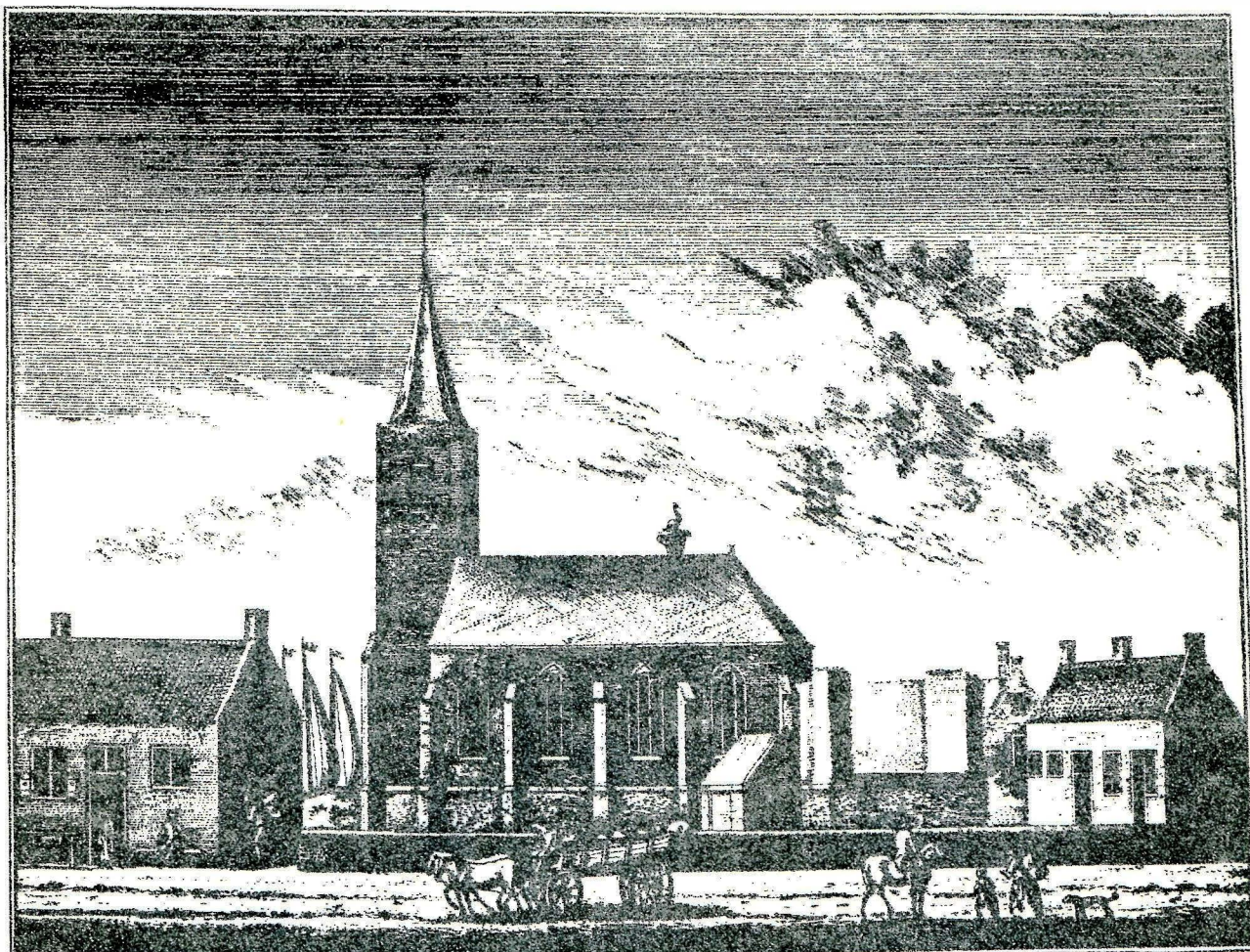
Roversbroek tot gevolg gehad hebben.

Het moerasgebied "Die Plas" tussen Katwijk en Noordwijk welke in 1746 nog staat aangegeven op de kaart, blijkt in 1850 geheel cultuurland te zijn. De intensivering van de landbouw kwam op gang gevolgd door de omzetting van droog, en later ook omspuiting van nat grasland tot bollenland. Een veranderend cultuurland dat steeds onaantrekkelijker voor Ooievaars werd. Langzamerhand werd de Noordzijderpolder ten noorden van Noordwijk bijvoorbeeld geheel omgevormd tot bollenland. Het vroegere grasland aldaar behoorde tot het voedselgebied van het ooievaarspaar op kasteel Boekhorst te Noordwijkerhout.

Naast deze veranderingen moet dan ook nog de meedogenloze jacht in Frankrijk en de steeds slechtere winterkwartieren in West-Afrika in ogenschouw worden genomen. Al deze factoren en ook de algemene verslechtering van het klimaat in onze streken waren er de oorzaak van dat begin deze eeuw de ooievaars in het uiterste westen van ons land uitgestorven zijn.

In costelijk Nederland hebben zij nog zo'n 50 jaar langer stand kunnen houden omdat de intensivering van de landbouw zich wat later voltrok. Daar kwam nog bij dat die Ooievaars merendeels niet over Frankrijk en Spanje, maar over de Bosporus en Turkije naar Oost-Afrika trokken. Die route was veiliger en leidde naar wat betere winterkwartieren.

Het is bijna uitgesloten dat wilde Ooievaars in de toekomst tot broeden zullen komen in onze regionen. Alle hoop voor het ooievaarsnest in de (nog) grasrijde

Vue de l'Eglise et de l'Ecole a Katwyk sur Mer. || Gesigt van de Kerk en School tot Katwyk op Zee.

nest in de (nog) grasrijke polder Hogeweg is dan ook gericht op zogenoemde projectocievaarders. Dit zijn vogels afkomstig uit het ocievaardersdorp "Het Liesveld" in de Alblasserwaard. Het trekinstinct is hen afgeleerd en het type voedsel is wat meer afgestemd op ons veranderd cultuurland.

Ik houd mij van harte aanbevolen voor verdere inlichtingen over alle typen ocievaardersnesten en geografische namen in de bollen- en oude rijnstreek. Misschien kan er dan in de toekomst een vollediger beeld van de vroegere bestanden gepubliceerd worden.

Tot slot wil ik Kees Verweij en het Hoogheemraadschap van Rijnland bedanken voor hun medewerking aan dit artikel.

Hein Verkade

Geraadpleegde literatuur:

Dallinga N. e.a. Populatieveranderingen bij de Ocievaar (*Ciconia ciconia ciconia*) in de periode 1850-1975. Zeist 1984.

Fockema Andraea, Kastelen, ridderhofsteden en buitenplaatsen in Rijnland, 1952.

Jong de, Holland in prent, 18e eeuwse prenten. Zaltbommel 1964.

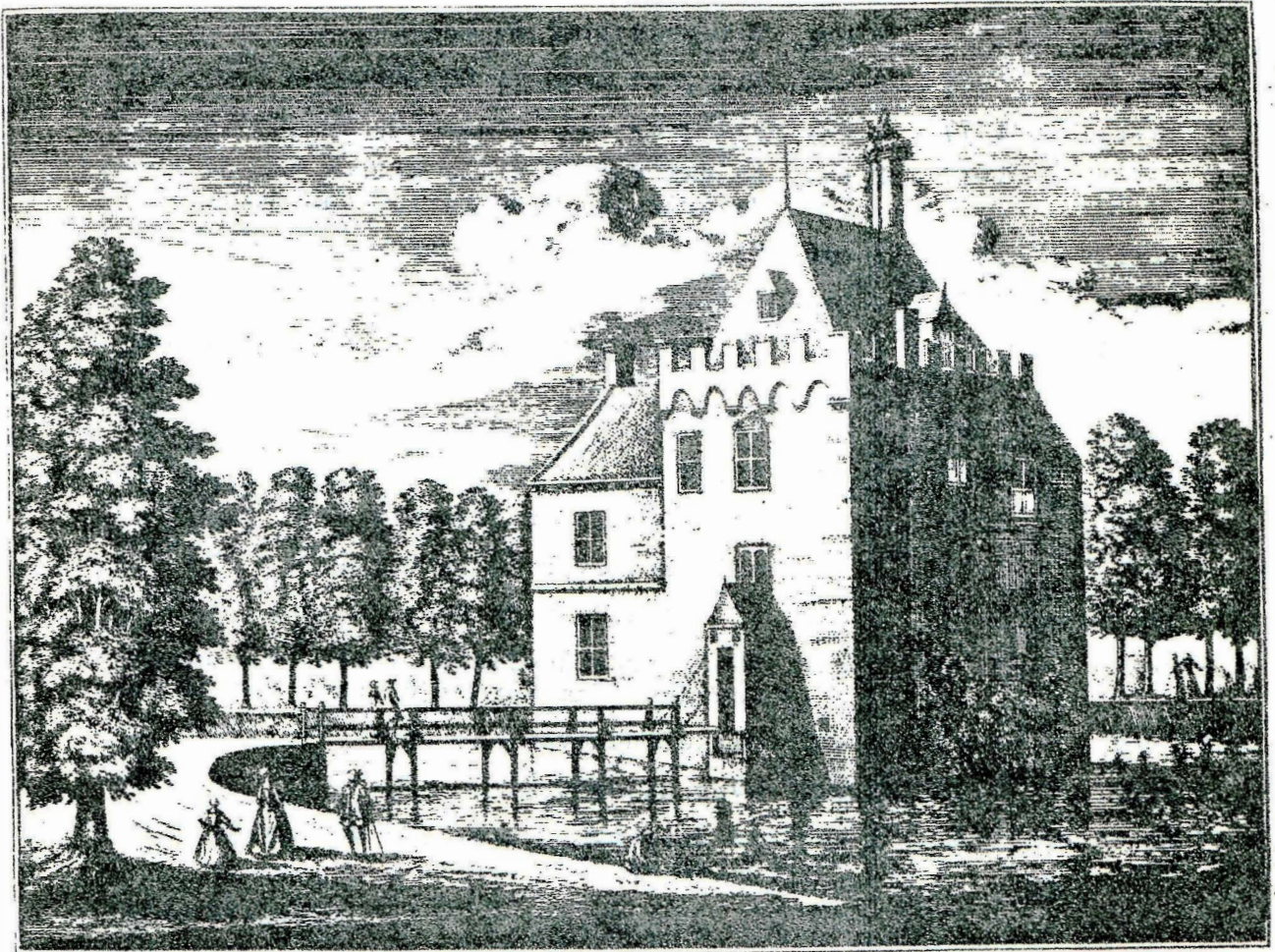
Jonkers D. e.a. Ooievaars in Nederland, Haarlem 1982.

Lutgers P.J. Gezigten in de omstreken van 's-Gravenhage en Leyden
1856, fasc.1979.

Rademaker A. Kabinet van nederlandsche outheden en gezigten.
Amsterdam 1725.

Rademaker A. Rhijnlands fraaiste gezichten. Amsterdam 1732,
fasc. 1967.

Daarnaast diverse prenten uit andere boekwerken.

Le Chateau de Boekhorst, appartenant au PRINCE DE RUBEMPRÉ et EVERBERGEN a Bruxelles. Met Huys te Boekhorst, toebehorende de PRINS VAN RUBEMPRE en EVERBERGEN tot Brussel.